

ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ (НАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ)POLICY OF ACADEMIC INTEGRITY IN THE HIGHER EDUCATION
OF UKRAINE (NATIONAL LEVEL)

У статті розглянуто концептуально-правові засади реалізації освітньої політики в Україні у контексті формування єдиної ціннісної платформи з країнами-членами Європейського Союзу. Саме тому ключовою тенденцією реформування вітчизняної вищої освіти є акцентування уваги на формуванні культури академічної доброчесності в університетському середовищі. Про це свідчать положення Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), Закону України «Про освіту» (2017 р.), Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2016 р.). Принципи академічної доброчесності відіграють базову роль у підготовці генерації майбутніх професіоналів-практиків і науковців, які у перспективі стануть основою соціального прогресу та моделюватимуть суспільні відносини. У статті доведено, по-перше, що академічна доброчесність і стандарти етичної поведінки у дослідженнях, навчанні й оцінці знань є невід'ємною умовою членства України у світовому університетському співтоваристві, по-друге, значення закріплення та реалізації політики академічної доброчесності на законодавчому рівні. У дослідженні проаналізовано взаємозв'язок таких понять, як «політика», «державна політика в галузі освіти», «забезпечення академічної доброчесності». Обґрунтовано, що найбільш повним із методологічного погляду у трактуванні поняття «академічна доброчесність» є інтерес до наукового поля формування якості освіти. У дослідженні аналізується етимологія, сутність поняття «академічна доброчесність» як одного з елементів формування культури якості освіти. Запропоновано перелік ознак, характерних для академічної доброчесності. На підставі чинних норм законодавства України проведено порівняльний аналіз змісту поняття на рівні освітньої теорії та практики запровадження категорії у державні акти, що регулюють сферу освіти в Україні. Акцентується увага на протиставленні понять «академічна доброчесність» та «академічна відповідальність».

Ключові слова: політика, державна політика у сфері освіти, якість освіти, акаде-

мічна доброчесність, забезпечення академічної доброчесності.

The article discusses the fundamental legal foundations of the implementation of education policy in Ukraine in the context of the formation of a single value-oriented platform with EU member states. That is why the key trend in reforming national higher education is the orientation towards the formation of a culture of academic virtue in the university environment. This is evidenced by the provisions of the Law of Ukraine "On Higher Education" (2014), the Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activities" (2016). The principles of academic honesty play a fundamental role in preparing the generation of future practitioners and scientists who will ultimately become the basis of social progress and a model of social relations. The article proves, firstly, that academic integrity and standards of ethical behavior in research, education and knowledge assessment are a prerequisite for Ukraine's membership in the global university community, and, secondly, the importance of consolidating and implementing academic integrity policy at the legislative level. The study analyzes the relationship between such concepts as "politics", "state educational policy" and "ensuring academic integrity". It is proved that the most complex methodological point of view in the interpretation of the concept of "academic integrity" is interest in the scientific field of formation of the quality of education. The study analyzes the etymological origin, the essence of the concept of "academic integrity" as one of the elements in the formation of a culture of quality education. A list of academic integrity features is provided. Based on the current norms of Ukrainian legislation, a comparative analysis of the content of the concept at the level of the theory of education and the practice of introducing categories into government acts regulating the education sector in Ukraine was carried out. The emphasis is on comparing the concepts of "academic honesty" and "academic responsibility".

Key words: politics, state policy in the field of education, quality of education, academic integrity, ensuring academic integrity.

УДК 378.013-047.22

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-9>

Слободянюк О.М.,

канд. пед. наук,
завідувач кафедри зарубіжної
літератури та основ риторики
Комунального закладу вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний
коледж»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Триває процес об'єднання Європи та його розширення на Схід. Останнє розширення (Хорватія, 2013) ЄС створило принципово нову ситуацію на Європейському континенті та наблизило його кордони безпосередньо до кордонів України, що впливає як на відносини між Україною та ЄС, так і на розвиток України загалом. Процес поглиблення європейської інтеграції, її функціонального розширення на нові сфери співробітництва з поступовим залученням наднаціонального управління не омиває питання освіти.

ЄС визнає, що освіта є життєво важливою для розвитку сучасного суспільства й економіки. Стра-

тегія розвитку ЄС наголошує на необхідності налагодження співпраці між усіма країнами в цьому напрямі, а також обміну знаннями як між державами-членами ЄС, так і з його сусідами з метою створення Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА). Експерти з освіти Ради Європи інтерпретують єдиний європейський освітній простір як спільний європейський дім, а отже, «європейська свідомість має будуватися на знанні європейських цінностей, духовних витоків і культурної спадщини Європи, спільного історичного шляху протягом останніх двох тисячоліть» [14, с. 29; 17, с. 55].

Зростання зацікавлення українського суспільства до досліджень освітньої політики ЄС є

результатом «усвідомлення і повної безальтернативності для України розвитку вищої освіти на засадах Болонського процесу» [16, с. 3].

Отже, сьогодні ми є свідками зсуву парадигми в організації та функціонуванні системи вищої освіти. Тоді як більшість дебатів стосовно вищої освіти зосереджуються на таких питаннях, як структура закладів та управління ними, надлишок студентів, гарантії якості знань, маркетингова та продаж освітніх послуг тощо, освітні (академічні) цінності залишаються осторонь, а основні принципи того, «що прийнятно, а що неприйнятно», відійшли вбік. Ризик розмиття глибинних освітніх цінностей не є лише «академічною розмовою», оскільки незвертання уваги на обман, привласнення ідей, корупцію в освітніх справах та управління може призвести до підривання статусу та ролі вищої освіти у демократичному суспільстві. Глибокі трансформаційні процеси актуалізують питання перспектив етичних і моральних вимірів вищої освіти та науки, формування нового «наукового етосу» як сукупності нормативних відносин, які повинні існувати в освітньому співтоваристві (Роберт Кінг Мертон «The Sociology of science» (1973) [21]).

Частиною культури (яка виконує нормотворчу функцію) освітянської спільноти є культура дотримання принципів академічної доброчесності. Життя та діяльність, що не відповідають стандартам і традиціям академічної доброчесності, суттєво деформують освітнє середовище, роблять його непрозорим і нездатним чинити супротив зовнішнім тискам, обмежують спроможність до обстоювання власних позицій. За цих умов важливо подбати про концептуально-правові засади формування та реалізації освітньої політики на засадах основних принципів академічної доброчесності, що, у свою чергу, стане гарантією якості вищої освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявна наукова база з дослідження поняття «державна освітня політика» представлена доробком Н. Акініфієвої [3], В. Вікторова [5], В. Журавського [8], В. Кукліна [11] та ін.

Питання європейської інтеграції в освітній сфері цікавлять багатьох українських дослідників. Цій тематиці присвячені праці В. Андрущенко [4], Ю. Рашкевич, В. Лугового [15; 16], С. Калашнікова, Ж. Таланова [15; 16] та ін. Варто відзначити увагу науковців до з'ясування сутності академічної доброчесності, а також до окремих аспектів імплементації її принципів. Такими узагальнюючими дослідженнями стали: колективна робота «Академічна чесність як основа сталого розвитку університету» (Київ, 2016 р.) [2], колективна монографія «Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих учених» (Дніпро, 2017 р.) [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена, по-перше, тим фактом, що академічна доброчесність і стандарти етичної поведінки у дослідженнях, навчанні й оцінці знань є невід'ємною умовою членства України у світовому університетському співтоваристві, по-друге, значенням нормативного закріплення та реалізації політики академічної доброчесності.

Виклад основного матеріалу. Прискорення руху України до суспільства знань та інтеграція в ЄС стануть можливими тільки за умов перетворення науково-освітнього комплексу з маргінальної сфери інтересів держави й усього суспільства на пріоритетну. Останніми роками почався активний рух щодо концентрації ресурсів України на створенні перших паростків «економіки знань» і рішення суспільних проблем на зовсім нових методах. Болонський процес є ефективним інструментом гармонізації систем вищої освіти країн учасників процесу. Вхідження України в Болонський процес варто розглядати в контексті національних інтересів нашої країни, розвитку зовнішньополітичного курсу України, спрямованого на співробітництво та інтеграцію з Європою. Розвиток Болонського процесу заслуговує на серйозну увагу. Болонський процес є взаємовигідним способом формування єдиного європейського ринку висококваліфікованої праці та вищої освіти. Участь України в цьому процесі, безумовно, сприятиме підвищенню конкурентноздатності українських освітніх послуг і кадрів. Саме на це має бути спрямована державна політика в галузі освіти.

Політика – це багатопланове явище. Політика у традиційному розумінні інтерпретується як середовище взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державами, владою і населенням, а також громадянами та їх об'єднаннями. Це найважливіший і найскладніший пласт суспільного життя, «самостійний світ політичних цінностей» [6, с. 8].

Під державною політикою слід розуміти сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни.

Ключовим суб'єктом освітньої політики в суспільстві є держава. У процесі взаємодії з громадянським суспільством держава забезпечує суспільний вибір у сфері освіти. Термін «державна політика в галузі освіти», або «державна освітня політика», почав використовуватися в науковій літературі у 60–70-ті рр. ХХ ст. – період, який характеризувався «інформаційним вибухом», тобто бурхливим розвитком природничих і фізико-математичних наук. Як наслідок, у Радянському Союзі, Сполучених Штатах Америки, державах

Європи та в Японії освіта почала розглядатися як найважливіший чинник економічного розвитку та соціального прогресу, сфера, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні, врахування у змісті та напрямках державної політики [8, с. 20].

Державна освітня політика – це «відповідь на суспільні потреби, вимоги, дії/бездіяльність інших суб'єктів освітньої політики, цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду та підпорядкованих йому установ, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти» [7, с. 623].

Відомий підхід, згідно з яким поняття «державна освітня політика» розкривається як політика, в основу якої покладається принцип пріоритетності питань освіти, недопущення створення і діяльності політичних організацій і релігійних рухів у державних і муніципальних освітніх закладах, органах управління. Це «складова частина політики держави, сукупність теоретичних ідей, цілей і завдань, практичних заходів розвитку освіти...» [11, с. 10].

Обравши європейський вектор розвитку, наша держава має орієнтуватися на кращі зразки світової культури, зокрема культури якості освіти. Європейський простір вищої освіти, виправдовуючи сподівання своїх засновників, має керуватися основними академічними цінностями, тобто демонструвати якість. Якість – це головна основоположна умова для довіри, відповідності, мобільності, сумісності та привабливості в Європейському просторі вищої освіти. «Турбота про якість повинна стати імперативом поведінки всіх тих, кому небайдужий академічний світ», – зауважила Міністр освіти і науки України Л. Гриневич.

На рівні держави напрацьовано універсальні принципи взаємодії з географічними сусідами та країнами-учасниками Європейського Союзу: взаємоповагу, взаємодопомогу, готовність до вирішення усіх проблем, незважаючи на рівень їх складності. Складовою частиною академічної культури є академічна доброчесність у процесі навчання, викладання та у наукових дослідженнях. Питання академічної доброчесності нині є дуже актуальним для України.

Закономірно проаналізувати походження та тлумачення поняття «академічна доброчесність» (academic integrity).

В. Хмарський детально опрацював історію цього поняття. Перша складова частина словосполучення – academic – відома ще з доби античності як назва школи, у якій в IV ст. до н. е. читав свої лекції Платон. У добу Відродження Академія Платона стала зразком для різноманітних товариств, що займалися розвитком мистецтв і наук. У модерну епоху академією почали називати наукові та навчальні установи найвищого рівня. За сучасних

умов цим визначенням почали називати все те, що пов'язано з найвищим рівнем у царині наук чи мистецтва – «академічний рівень», «академічний театр», а також використовувати його як синонім до поняття «навчальний» – «академічна група», «академічна відпустка» тощо [2, с. 54–55].

«Новий Вебстерівський словник» кінця XX ст. подає два основні значення поняття «academic», із яких можна виділити ще кілька: 1) науковий (scholarly); 2) що стосується школи, коледжу чи університету; 3) що більше має теоретичний інтерес, ніж практичну цінність; 4) член університету; 5) що стосується школи Платона (буквально academicus – із середньовічної латини). Причому від цього поняття відокремлене інше – «academic» (те, що має стосунок до коледжу чи університету) й «academician» (член академії, особливо у випадку вчених або мистецьких товариств). Перший із наведених термінів, який вживається частіше, входить до словосполучень «academic art» (академічне мистецтво) й «academic freedom» (академічна свобода, що тлумачиться як інтелектуальна свобода у викладанні та навчанні без побоювання необґрунтованого звільнення або інших санкцій) і «academic integrity» [2, с. 54–55].

Слово «integrity» походить від пізньолатинських слів «integer» (ціле число), «integrare» (складати ціле) або «integritas» (цілісність). Переважна більшість слів із цим коренем стосуються математики. І лише термін «integrity» є винятком. Звертаючись до словниково-довідкової літератури, варто відзначити, що термін «доброчесність» (церковнослов'янське «ціломудріє», невинність, цнота, моральна та тілесна чистота; латинське «castitas»; англійське «chastity», «integrity») – моральна якість і чеснота, яка проявляється в тілесній чистоті у всіх її проявах (це розуміння характерне зазвичай світським середовищем). Доброчесність – це позитивна протилежність статевої нестриманості, блуду, розпусти, особливо в самотньому житті. Доброчесності протистоїть хтивість (похоть, латинською – «luxuria») [12, с. 27].

На перше місце з трьох тлумачень поставлено «моральну чистоту», «порядність» (moral soundness, probity), а потім – «цілісність, завершеність» («wholeness, completeness») і «якість або стан недоторканності» («the quality or state of being unimpaired»). У популярному сьогодні сучасному електронному словнику знаходимо три основні значення терміна «integrity»: 1) дотримання моральних та етичних принципів (adherence to moral and ethical principles); стійкість моральних якостей (soundness of moral character); чесність (honesty); 2) перебування у стані цілісності, повноти або незменшення (the state of being whole, entire or undiminished), наприклад, зберегти цілісність імперії (to preserve the integrity of the empire); 3) здоровий, неушкоджений або ідеальний стан

(a sound, un impaired or perfect condition), наприклад, цілісність корпусу корабля (the integrity of a ship's hull). Отже, очевидно, що 1) моральний аспект значення перенесено цього разу на перше місце і 2) там воно близьке до поняття «чесності» [2, с. 55].

В основу вже класичного сьогодні визначення цього поняття покладено сполучення таких фундаментальних чеснот: чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності [22], пізніше, в 2013 р., доповнене новою, шостою – мужністю [19]. Слід зауважити, що до сучасного розуміння цього поняття, сформульованого в документі Центру академічної доброчесності (The Center for Academic Integrity) 1999 р., Консорціуму більше ніж із 200 американських коледжів, університетів, громадських організацій, академічна спільнота прийшла поступово.

Значення академічної етики у розвитку суспільства підкреслювалося багатьма європейськими й американськими дослідниками. З моменту прийняття Болонської Хартії [20] європейські університети намагаються визначити етичні цілі вищої освіти в умовах великих змін, зумовлених розвитком масової освіти та новими відносинами з урядом. У 2004 р. цьому був присвячений окремий випуск «Етичні та моральні аспекти вищої освіти та науки у Європі» журналу «Вища освіта у Європі», що видається Європейським центром з вищої освіти ЮНЕСКО [13, с. 8–14]. Оскільки Болонська декларація – це узгоджена позиція урядів багатьох європейських держав, то для досягнення заявлених цілей мають бути залучені механізми як на рівні законодавчої ініціативи та використання владних повноважень, так і на рівні окремих університетів.

Важливим засобом інституціоналізації академічної доброчесності є введення цього поняття і дотичних до нього у правове поле української освітньої системи через Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Проаналізуємо сутність поняття «академічна доброчесність» на підставі чинного законодавства (зокрема Закону України від 05 вересня 2017 р. «Про освіту») та з'ясуємо особливості нормативного регулювання академічної доброчесності (яка, у свою чергу, є елементом системи забезпечення якості освіти).

Слід зазначити, що Законом України від 05 вересня 2017 р. «Про освіту» [10] вперше на нормативному рівні закріплено поняття «академічна доброчесність», адже Закон України від 23 травня 1991 р. «Про освіту» [10] (який втратив чинність) взагалі не містив такого поняття. У нині чинному Законі вперше введено в нормативний обіг і визначено поняття академічної доброчесності як «сукупності етичних принципів і визначених зако-

ном правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень» [10]. Аналогічне визначення закріплене й у Законі України від 01 липня 2014 р. «Про вищу освіту» [9] – доповнено зазначений Закон у зв'язку з прийняттям Закону України від 05 вересня 2017 р. «Про освіту».

Враховуючи нормативне визначення й етимологічне значення поняття «академічна доброчесність», охарактеризуємо ряд ознак, притаманних поняттю:

- синтетичний характер, тобто поєднання моральних і правових засад, що виражаються у сукупності етичних принципів і визначених законом норм;

- наявність спеціального суб'єкта – учасників освітнього процесу (здобувачів освіти; педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників; батьків здобувачів освіти; фізичних осіб, котрі провадять освітню діяльність; інших осіб, передбачених спеціальними законами та залучених до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти);

- визначена сфера застосування – у процесі навчання, викладання та дослідження;

- сформульована мета – забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

Маємо констатувати, що академічна доброчесність із поняття неписаного перетворилася на норму Закону з чітко визначеними тлумаченнями, правилами, критеріями, вимогами та санкціями, які визначають вектор розвитку усієї національної освітньої системи, де віднині академічна доброчесність є законною вимогою, цінністю якої – у створенні довіри до результатів навчання та наукових досягнень.

Зважаючи на те, що процес формування нової освітньої культури має еволюційний характер, а порушення етичних академічних норм є масовим (ст. 42 Закону України «Про освіту» також перелічує основні порушення академічної доброчесності, до яких можуть вдаватися здобувачі освіти й учасники освітнього процесу, зокрема академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання), уведене поняття «академічна відповідальність» (як відповідь на академічну свободу вибору). Указані висновки ґрунтуються переважно на положеннях Закону України «Про освіту», оскільки п. 5 ст. 42 «Академічна доброчесність» визначається, що за порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності:

– відмови у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання;

– позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєння вченого звання;

– відмови у присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії;

– позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи обіймати визначені законом посади.

Указані види «академічної відповідальності» застосовуються до осіб, котрі допустили академічний плагіат, самоплагіат, фабрикацію, фальсифікацію, списування, обман, хабарництво чи необ'єктивне оцінювання (ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту»). Логічно, що поняттю «академічна доброчесність» протиставляється поняття «академічної нечесності». Тому поряд з імплементацією в українській освіті принципів академічної доброчесності, як справедливо зазначає Я. Тицька [18, с. 194], вкрай важливо допрацювати термінологічний апарат і сформулювати визначення понять, зокрема «академічна нечесність», «академічна відповідальність», «заходи та підстави академічної відповідальності» та ін.

Висновки. Підсумовуючи виклад основного матеріалу дослідження, варто наголосити, що, по-перше, вища школа – це своєрідна модель суспільства. Тому процес впровадження принципів, практик академічної доброчесності є поступовим, складним і довготривалим, тож повинен постійно вдосконалюватися. По-друге, варто наголосити на важливості введення поняття «академічна доброчесність» і дотичних до нього у правове поле української освітньої системи. У підсумку це призведе до позитивних системних перетворень у житті суспільства, починаючи з конкретних змін у житті кожного закладу вищої освіти. Проникнення принципів академічної доброчесності в освітні заклади слугує передумовою розбудови активної громадянської культури в суспільстві загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Академічна доброчесність: проблеми дотримання та пріоритети поширення серед молодих вчених : колективна монографія / за заг. ред. Н.Г. Сорокіної, А.Є. Артюхова, І.О. Дегтярьової. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 169 с.
2. Академічна чесність як основа сталого розвитку університету / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. Політики» ; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова. Київ : Таксон, 2016. 234 с.
3. Акинфиева Н.В., Владимірова А.П. Государственно-общественное управление образовательными системами. Саратов, 2001. 54 с.
4. Андрущенко В. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів. *Філософія освіти*. Київ : Майстер-клас, 2005. № 1. С. 5–17.

5. Викторов В.Г. До концепції реформування національної вищої освіти. *Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком* : тези доп. III регіон. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 26 листопада 2009 р. ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 106–109.

6. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України ; ред. кол. : Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; відп. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

8. Журавського В.С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти. *Правова держава* : щорічник наукових праць. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ, 2003. Вип. 14. С. 20–30.

9. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition01.01.2019/>.

10. Закон України «Про освіту». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

11. Куклин В.Ж., Беяков С.А. Системные аспекты образовательной политики и управления образования. *Унив. упр.* 2007. № 326. С. 14.

12. Лис В. Про Сократа, Данила Галицького, Фернандо Магеллана, Ісаака Ньютона, Шарлоту, Емілі, Енн Бронте. Київ : Грані-Т, 2008.

13. Марга А. Университетская реформа в Европе: некоторые этические соображения. *Высшее образование в Европе*. 2004. Т. XXIX. № 4: Этические и моральные аспекты высшего образования и науки в Европе. С. 8–14. ЮНЕСКО – СЕПЕС. URL: http://www.aha.ru/~moscow64/educational_book/Hee_xxix_4_2004.zip.

14. Матвієнко О.В. Розвиток систем середньої освіти в країнах Європейського союзу: порівняльний аналіз. Київ, 2005. 512 с.

15. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні : монографія / кол. авт. : В. Бугров, А. Гожик, К. Жданова та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 156 с.

16. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні : монографія / кол. авт. : В. Бугров, А. Гожик, К. Жданова та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. – 156 с.

17. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі в кінці ХХ століття : дис. ... докт. пед. наук : 13. 00. 04. Київ, 1998. 354 с.

18. Тицька Я.О. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 11. С. 192–195.

19. International Center for Academic Integrity. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Center_for_Academic_Integrity.

20. Magna Charta Universitatum. URL: http://www.magna-charta.org/pdf/mc_pdf/mc_ukrainian.pdf.

21. Merton R.K. The Normative Structure of Science. *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago: University of Chicago Press, 1973. P. 267–278.

22. The Fundamental Values of Academic Integrity. The Center for Academic Integrity. October 1999. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Center_for_Academic_Integrity<http://www.academicintegrity.org/ica/about-4.php>.